

DAVLAT QARZI VA UNING IQTISODIY BARQARORLIKKA TA'SIRI

No'monjonova Shoxsanam Muzaffar qizi

Guliston davlat universiteti

Raqamli iqtisodiyot va innovatsiyalar fakulteti talabasi.

nomonjonovashohsanam221@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15647451>

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot davlat qarzining iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini kompleks tahlil qilishga qaratilgan. Maqolada davlat qarzining nazariy asoslari, uning makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri va barqaror rivojlanishga ta'siri ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, davlat qarzi ma'lum chegaralarda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkin, ammo haddan tashqari yuqori qarzi darajasi fiskal inqirozga olib kelishi va iqtisodiy barqarorlikni buzishi mumkin. Maqolada O'zbekiston va boshqa rivojlanayotgan mamlakatlar misolida davlat qarzi boshqaruvi bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: davlat qarzi, iqtisodiy barqarorlik, fiskal siyosat, makroiqtisodiy ko'rsatkichlar, qarz barqarorligi, iqtisodiy o'sish.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyotda davlat qarzi muhim fiskal vosita sifatida keng qo'llanilmoqda.

Davlat qarzi orqali hukumatlar infrastruktura loyihalarini moliyalashtirish, iqtisodiy inqirozlar davridagi stimul dasturlarini amalga oshirish va ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Biroq, davlat qarzining haddan tashqari ko'payishi iqtisodiy barqarorlik uchun jiddiy xavf tug'dirishi mumkin.

Dunyodagi ko'plab mamlakatlar, jumladan, rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar davlat qarzi darajasining keskin o'sishi muammosiga duch kelmoqda. 2020-2022-yillardagi global COVID-19 pandemiyasi davrida davlat qarzlarini yanada ko'proq oshgan va bu holat iqtisodiy barqarorlik masalasini yanada dolzarb qildi.

Davlat qarzining iqtisodiy barqarorlik va makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'sirini chuqur tahlil qilish uchun optimal qarzi darajasini aniqlash va samarali qarz boshqaruvi strategiyalarini ishlab chiqishimiz kerak bo'lmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning "Davlat qarzi to'g'risida"gi 2023-yil 29-apreldagi O'RQ-836-sonli qonunida: "Davlat qarzini boshqarish quyidagilardan iborat:

- davlat qarzini boshqarish strategiyasini ishlab chiqish;
- davlat tomonidan mablag' jalb qilish;
- davlat tomonidan jalb qilingan mablag'larni boshqarish;
- davlat qarzi bilan bog'liq xatarlarni boshqarish;
- davlat qarzini restrukturizatsiya qilish;
- davlat tomonidan jalb qilingan mablag'larni qaytadan kreditlash;
- davlat kafolatini rasmiylashtirish va taqdim etish;
- davlat qarziga oid shartnomalarning va davlat kafolatlarining ro'yxatini yuritish;
- davlat qarzining hisobi va hisobotini yuritish;

davlat qarzi bo'yicha xizmat ko'rsatilishini ta'minlash va davlat kafolatini bajarish"¹ ta'kidlangan.

Rivojlanib borayotgan yurtimizda ma'lum loyihalar amalga oshirilishi mamlakat tashqi qarzida sezilarli ko'rsatkichlarni egallamoqda(1-jadval).

1-jadval. O'zbekiston tashqi qarzi — 2025 yil (yillik ma'lumot)²

Ko'rsatkich	Miqdor (mlrd \$)	YaIMga nisbati (%)	Izoh
Umumiy tashqi qarz (2024 yakuni)	64.1	55.7 %	Davlat: 33.9, korporativ: 30.2
Davlat tashqi qarzi (2024 iyul)	30.9	27.7 %	
Qimmatli pullar bilan	42.4 (1-aprel holat)	33.5 %	Davlat: 35.55, ichki: 6.87
Joriy prognoz (2025 yakuni)	45.1	36.7 %	Vazirlik: 3 mlrd byudjet, 2.5 mlrd investisiya
Yillik kirim rejalari (2025)	5.5	—	2.5 mlrd invest., 3 mlrd byudjet

Davlat qarzi nazariyasi bir necha asosiy yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Keynscha nazariyasiga ko'ra, davlat qarzi iqtisodiy inqiroz davrlarida zarur stimol vositasi hisoblanadi. Bu yondashuv davlat xarajatlarining ko'payishi orqali yalpi talabni oshirish va ishsizlikni kamaytirish imkonini beradi.

Neoklassik nazariya esa davlat qarzining uzoq muddatli salbiy oqibatlariga e'tibor qaratadi. Bu nazariyaga ko'ra, davlat qarzi soliq yukini kelajak avlodlarga o'tkazish va xususiy investitsiyalarni siqib chiqarish effektiga olib keladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari ko'rsatadiki, davlat qarzining iqtisodiy barqarorlikka ta'siri murakkab va ko'p tomonlama xarakterga ega. Quyidagi asosiy ta'sir yo'nalishlari aniqlangan:

1. Iqtisodiy o'sishga ta'siri

Empirik tadqiqotlar davlat qarzi va iqtisodiy o'sish o'rtasida bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. YaIMning 60-90% gacha bo'lgan qarzi darajasi iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkin, ammo bu chegaradan oshgan holda salbiy ta'sir kuzatiladi.

2. Inflyatsiya sur'atiga ta'siri

Davlat qarzining ko'payishi, ayniqsa, ichki moliyalashtirish orqali amalga oshirilganda, inflyatsiya bosimini kuchaytirishi mumkin. Bu holat monetar siyosatning samaradorligini kamaytiradi va narx barqarorligini buzadi.

3. Foiz stavkalariga ta'siri

Yuqori davlat qarzi darajasi foiz stavkalarining oshishiga olib keladi, bu xususiy investitsiyalarni kamaytiradi va iqtisodiy o'sishni sekinlashtiradi

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning "Davlat qarzi to'g'risida"gi 2023-yil 29-apreldagi O'RQ-836-sonli qonuni

² <https://stat.uz/uz/>

O'zbekistonda davlat qarzi darajasi 2020-yildan boshlab sezilarli darajada oshgan. 2019-yildagi YaIMga nisbatan 29.3% ni tashkil etgan, davlat qarzi 2023-yil oxiriga kelib 35.8% ni tashkil etdi. Bu o'sish asosan COVID-19 pandemiyasi oqibatlarini bartaraf etish va iqtisodiy tiklanish dasturlari bilan bog'liq.

O'zbekistondagi davlat qarzi miqdori bo'yicha umumiy qarzning 70%i tashqi qarz, umumiy qarzning 30%i ichki qarzlar hisoblanadi. Qarz xizmat ko'rsatish yuklamasi xalqaro me'yorlar doirasida qabul qilinadigan darajada 2023-yilda davlat byudjeti daromadlarining 12.4% ni tashkil etdi.

Taqqoslama tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun optimal davlat qarzi darajasi YaIMning 40-50% ini tashkil etadi. Bu chegaradan oshgan holda quyidagi muammolar yuzaga keladi:

- Qarz xizmat ko'rsatish xarajatlarining oshishi
- Tashqi qarzi zaifligi (currency mismatch)
- Fiskal makonning torayishi
- Investorlar ishonchining pasayishi

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, davlat qarzi zamonaviy iqtisodiyotda ikki tomonlama xarakterga ega: bir tomondan u muhim fiskal vosita sifatida iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkin, boshqa tomondan esa haddan oshib ketganda jiddiy iqtisodiy xavflar tug'diradi.

Davlat qarzi bevosita davlat byudjetiga ham bog'liq. Shuningdek, zamonaviy iqtisodiyotda davlat qarzi iqtisodiy siyosatning muhim fiskal vositalaridan biri sifatida namoyon bo'lib, inqirozli holatlarda iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy xarajatlarni moliyalashtirish va infrastruktura loyihalarini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Xususan, O'zbekiston misolida qarz darajasi 2020-yildan buyon barqaror ravishda oshib bormoqda. 2023-yil oxirida davlat qarzi YaIMning 35.8 foiziga yetgan bo'lsa, 2025-yil yakuniga borib 36.7 foizga yetishi prognoz qilinmoqda. Umumiy tashqi qarz 64.1 mlrd AQSH dollarini tashkil qilmoqda va uning katta qismi investitsiya va ijtimoiy infratuzilma loyihalariga yo'naltirilmoqda.

Shu bois, davlat qarzini samarali boshqarish, uni aniq strategiyalar asosida rejalashtirish va qarz yukini uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlik doirasida saqlash, davlat byudjetini ham samarali va ko'proq foyda keltiradigan sohalarga yo'naltirish, qarzi boshqaruvi strategiyasini takomillashtirish, shaffoflikni oshirish, fiskal qoidalarni joriy etish, qarzi monitoring tizimini yaratishimiz zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Qonuni "Davlat qarzi to'g'risida". 2023 yil 29 aprel, O'RQ–836-son. // www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2024). *Davlat qarzi holati va uni boshqarish strategiyasi bo'yicha axborot byulleteni*. Toshkent: Moliya vazirligi nashriyoti. // www.mf.uz

3. Jo‘rayev, Q.S., & Abdukarimov, A.A. (2021). *Davlat moliyasi*. Darslik. Toshkent: “IQTISOD–MOLIYA” nashriyoti.
4. Elmurodov, A.A. (2022). “Davlat qarzining iqtisodiy barqarorlikka ta’siri: nazariy va amaliy jihatlar”. — *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar* ilmiy jurnali, №5.
5. Karimov, D.R. (2023). “Rivojlanayotgan mamlakatlarda davlat qarzi va makroiqtisodiy xavfsizlik”. — *Moliyaviy tadqiqotlar* jurnali, 2(4), 41–49-betlar.
6. Tursunov, B.O. (2022). “Davlat qarzining iqtisodiyotga ta’siri va uni boshqarish masalalari”. — *Iqtisodiyot va ta’lim* jurnali, №2.
7. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). *Inflyatsiya va foiz stavkalari bo‘yicha tahliliy sharhlar*. Toshkent: O‘zbekiston MB axborot xizmati. // www.cbu.uz
8. Xudoyberganov, M.T. (2021). *Makroiqtisodiyot*. Darslik. Toshkent: “IQTISODIYOT” nashriyoti.
9. Abdurahmonov, Q.X. (tahriri ostida) (2020). *O‘zbekiston iqtisodiyoti: barqaror rivojlanish yo‘lida*. Toshkent: Iqtisodiyot fanlari akademiyasi nashriyoti.
10. <https://stat.uz>